

Kloosterkerk

21 november 2021 – ds. Rienk Lanooy

Psalm 139

U kunt deze dienst alsnog bekijken en beluisteren via www.youtube.com/watch?v=7bGEILOtTcM

Gebed om ontferming

Hoe weinig
gunnen we het onszelf
om wat er leeft
in ons en om ons heen
stil te doorgronden
om ons
erover te verwonderen.
Meningen
kunnen niet wachten
om geventileerd te worden
handen
kunnen niet wachten
om uit de mouwen
gestoken te worden
terwijl de kern
van ons bestaan
niet ligt
in wat wij allemaal
vinden en doen
maar om te beginnen
in wie wij zijn:
mensen
gekend
gezien
geliefd
door u
en daarom bidden wij U:
Heer, ontferm U...

Hoe weinig
gunnen we het onszelf
om wie er
met ons
om ons heen zijn
werkelijk te zien
en niet te beschouwen
als een project
waaraan geschaafd
moet worden
als optie
waaraan we
iets hebben
of niets.
Kunnen we
de innerlijke rust vinden
om telkens weer
te beginnen
bij het begin,
dat wij deel uitmaken
van een goddelijk oeuvre:
geschapen
gewenst
gehecht
aan u
en aan elkaar
en daarom bidden wij U:
Heer, ontferm U...

Hoe weinig
gunnen we het onszelf
om de wereld
te zien
in al haar schoonheid en eenvoud
om de vluchteling
niet gelijk te zien
als probleem
maar als mens
om de oplossingen
die gevraagd worden
niet eerst te zien
als andermans
verantwoordelijkheid
maar als een vraag aan onszelf.
Is er ruimte bij ons
om van toeschouwer
deelnemer te worden
om te zien
waar we iets kunnen betekenen
voor dat grote geheel
hoe klein ons gebaar ook is
en ons
geroepen
gezocht
gevonden weten
daarom bidden wij U:
Heer, ontferm U

Preek

De man bij wie ik op bezoek was, zat er stilletjes bij. Zijn hoofd was warrig als een ongeordende zolder, mistig als een herfstmorgen waarop de zon maar niet door de wattige wolkendeken heen breekt. In gesprek gaan en nadenken lukte eigenlijk niet meer. Nieuwe gedachten, verse herinneringen, kregen bij hem geen kans. Daarom las ik een aantal psalmen, ook psalm 139. Ergens diep in de krochten van zijn ziel, lagen ze nog: die oude woorden, klaar om opgedolven te worden. *Heer, gij doorgrondt en gij kent mij... gij verstaat van verre mijn gedachten... met al mijn wegen bent u vertrouwd.* Soms prevelde hij ze zachtjes mee. De woorden resoneerden in zijn ziel.

In betere tijden had hij deze psalm zelf ook gelezen. Niet alleen deze, trouwens. Zijn hele bijbel stond vol met wiebelige strepen en ferme uitroeptekens. Ook deze psalm was betekend. Over de hele lengte stond een streep in de kantlijn... tot vers 19: *God, breng de zondaars om – weg uit mijn ogen, jullie die bloed vergieten... zou ik niet haten, wie u haten. Ik haat hen zo fel als ik haten kan.* Daar was de streep opgehouden en er voor in de plaats stond in de kantlijn een groot vraagteken. Achttien verzen lang was de psalm een huis om in te wonen geweest, maar vanaf vers 19 leek het opeens een onbewoonbaar verklaarde woning, waarin niet te schuilen viel.

Vreemd is dat, in deze psalm, die plotselinge omslag, maar ook weer niet zo vreemd, want het gebeurt in veel psalmen. Je kunt je er enorm in thuis voelen, behaaglijk door laten verwarmen, en opeens is er dan zo'n stuk tekst dat een heel andere kant uit schiet. Zondaars, haters, vijanden, tegenstanders, samenzweerders, onderdrukkers, bloedvergieters; als een gure tochtstroom verkillen ze je vrome gemoed. De man aan wie ik de psalm voorlas, had dat blijkbaar ook gevoeld gezien het vraagteken ernaast. Bij die verzen was hij de dichter van de psalm kwijtgeraakt.

Bijbelwetenschappers hebben dat ook wel: dat ze de dichter en diens abrupte stemmingswisseling niet meer kunnen volgen. De eenvoudigste oplossing is dan altijd om te beweren dat er twee verschillende liederen aan elkaar zijn geplakt door een niet al te zorgvuldige redacteur die nog wat tekst had liggen. Maar werkelijk recht aan de tekst doet dat niet. En ondertussen staat het er wel en als ik deze psalm b.v. bij een uitvaart lees, dan, moet ik bekennen, sla ik deze verzen ook wel eens (wat zeg ik: meestal!) over. Want God verzoeken om de zondaars te laten omkomen, om te haten wie hem haten, is dat niet wat de godsdienst al te vaak verweten wordt? Ze leidt tot splitsing en afstand, ze past niet in ons Godsbeeld en onze levensvisie, ze maakt mensen bang en roept op tot geweld. Liever zeg ik dat ieder mens gekend is door de Eeuwige en dat hij ons leidt over de weg die eeuwig is, zoals de psalm eindigt. Ja, ik begreep het vraagteken in de kantlijn wel.

Maar wat doen die woorden daar dan, in dat gebed? Hoe passen ze bij dat godsvertrouwen waarvan de psalm vol staat? Hoe passen ze bij de zachtheid van het gekend worden, een van die basale dingen die je als mens nodig hebt? Dat je gezien wilt worden, waar je ook verzeild bent geraakt in je leven, soms ook tegen wil en dank; zoals de man aan wie ik de psalm voorlas ook niet gekozen had voor de kortsluiting in zijn warrige hoofd. Ook hij was gekend. Hoe passen die harde woorden bij die subtiliteit van een God die niet met een oordelende blik tegenover je staat alsof je leven zich afspeelt in een permanente hof van justitie is waar je je moet verantwoorden voor wat je doet en laat (om het woord tribunaal dat deze week zo uitermate ranzig werd gebruikt maar niet te noemen), maar die als een warme deken je omsluit, achter je, voor je, rondom je? Die niet op afstand staat, maar nabijheid is.

Paulus zegt over deze God op de Areopagus in Athene: *in hem leven wij, bewegen wij en zijn wij* (Handelingen 17,28). Hij is er, even vanzelfsprekend als het water er is voor de vissen, als het vruchtwater voor de boreling, als de lucht die wij ademen. Voor de dichter is zijn Godsvertrouwen zo evident, dat hij het niet hoeft te zoeken, want het is er al. Hij leeft er van. Sommige mensen leven zo, of misschien kun je beter zeggen: er zijn mensen die deze ervaring kennen en ervan leven. Ik weet niet of je je permanent bewust kunt zijn van de aanwezigheid van de Eeuwige. Het lijkt me nogal vermoeiend, zoals ik me ook niet permanent bewust ben van mijn ademhaling. Maar soms, als je op een mooie herfstdag de frisse morgenlucht inademt, als je oefent om te zingen en op je adem let, als je in je nood opgelucht kunt ademen, dan is er dat bewustzijn. Het is geen prestatie, maar ervaring, geen kunnen, maar gegeven worden, geen maken, maar ontvangen. Klassiek gezegd: genade. Zo is voor de dichter zijn God, moederlijk, vaderlijk, vriendelijk. *Al verhief ik mij op de vleugels van de dageraad, al ging ik wonen voorbij de verste zee, ook daar zou uw hand mij leiden...*

En dat gaat goed... tot vers 19 arriveert en het gemoed van de dichter omslaat in een abrupte opvliëgendheid. Diezelfde God die zojuist nog als een warme deken om hem heen voelde, die moet nu opeens de zondaars ombrengen. Nu komt het er wel op aan wie die zondaars dan zijn. Het luistert nauw want het zijn niet de vijanden van de dichter. Die streek levert de dichter ons niet. Hij zegt niet: mijn vijanden zijn vanzelfsprekend Gods vijanden, want de Eeuwige en ik zijn twee handen op één buik. Zo is er natuurlijk onnoemelijk veel rechtgepraat wat krom is. *Dieu le veut*, riepen de kruisvaarders, *God wil het*. Maar ze wilden het vooral zelf, natuurlijk.

En eindeloos veel van de zog. vijanden van God waren natuurlijk vooral mensen die ons in de weg liepen. De oproep om hen af te wijzen werd alleen maar religieus gesanctioneerd. En op veel kleinere schaal – maar voor wie het betreft, natuurlijk oneindig veel groter – is er van alles religieus rechtgepraat met een beroep op god: misbruik, slavernij, onderdrukking van vrouwen, homo's, nu ja... je leest het in de krant, of je weet het uit eigen ervaring.

Dat doet de dichter niet, God voor zijn karretje spannen, maar is het daarmee minder schokkend als hij God vraagt om de zondaars om te brengen? In oudere vertaling staat er ook wel 'afvalligen' of 'goddelozen'. Dat wekt dan het misverstand dat het hier om ongelovigen gaat o.i.d. (nog los van de vraag wat dat eigenlijk is ongelovigheid en wie daar over gaat). Maar de dichter heeft het over iets anders: over welbewuste kwaadaardigheid, over wie alles naar de knoppen willen brengen, over wie de gerechtigheid willens en wetens een loer draaien, die over lijken gaan, hersenloos, meedogenloos, gewetenloos. Je kunt er razend over zijn en ja, als God ons zo goed kent van binnen en van buiten kent, dan kent hij ook onze woede over het redeloze kwaad in de wereld. En iedere tijd, ook de onze, kent zijn redenen om het te zijn (ik denk nu aan dat mensonterende gesol met de vluchtelingen aan de Poolse grens met Wit-Rusland). En ze mag er, die woede, blijkbaar ook zijn, voor het aangezicht van de Eeuwige.

Maar daarmee zijn we er nog niet, althans de dichter is er nog niet. Want nu wordt het natuurlijk ook wel gelijk heel spannend of die razernij dan ook nog ergens op onszelf terugslaat. Of het mogelijk is dat wij zelf iets van die zondaars en vijanden hebben? Er is natuurlijk toch de neiging, de wens om te zeggen dat dat niet zo is. Het is eenvoudiger om te zeggen dat de ander het gedaan heeft. De tijd is ervan vergeven: het zijn de ongevaccineerden of juist de gevaccineerden, er wordt gewezen naar de overheid en die wijst weer naar ons gedrag, het zijn de wetenschappers of de wappies. En natuurlijk, we zijn ook niet zomaar en per definitie mensen die het bewust voor een ander verstieren. Maar is er ergens een mens die niets van kwaadaardigheid in zich heeft of had, al is het in gedachten, is er iemand die zichzelf in alles, overal en altijd kan vrijpleiten?

Ik laat de vraag maar zo staan, want het is een vraag die je allereerst aan jezelf moet stellen, voordat je aan een ander begint. En toch moet het soms gezegd worden: wat goed is en wat kwaad, wat de wereld verder brengt en wat mensen stuk maakt. In de beeldtaal van de dichter: wie de vijanden zijn. Maar dan zo dat er altijd ruimte is voor omkeer en opnieuw beginnen. Want, zoals bij mijn zus ergens in huis te lezen is: 'ieder oordeel voor het laatste oordeel is een vooroordeel'. Mijn razernij om het kwade kan verkeren. Mijn oordeel kan nooit voor eens en altijd zijn. Het is hoogstens een voor-oordeel. Het laatste oordeel is immers niet aan mij. Gelukkig ook, al was het maar omdat het ook op jezelf kan terugslaan.

Zou dat de reden zijn dat de dichter daarna toch weer een andere toon aanslaat. We zijn bij de laatste verzen aanbeland van zijn gebed. Zijn boosheid is weggeëbd. En hij bidt: *Doorgrondt mij, God, en ken mijn hart, peil mij, weet wat mij kwelt, zie of ik geen verkeerde weg ga, en leid mij over de weg die eeuwig is...* Je zou zeggen: dat is toch vreemd. Hij was zijn gebed toch begonnen met een bevestiging: 'Heer, u kent mij, u leidt mij, u ziet mij'? Is hij daar aan het einde van zijn gesprek met de Eeuwige niet meer zo zeker van, is hij geschrokken van zijn eigen opvliedendheid over Gods vijanden? Het lijkt nu wel alsof hij zichzelf niet meer vertrouwt en zich afvraagt: Heb ik zelf toch ook niet iets van zo'n vijand van de Eeuwige? In dat geval is het niet zo vreemd dat zijn dankgebed om al die goedheid die hij heeft ervaren, aan het einde toch over in een voorbede voor zichzelf. 'Zegt u het maar', zegt hij met zoveel woorden en hij legt daarmee het oordeel over zichzelf in handen van de Eeuwige. *Doorgrondt mij... zie of ik geen verkeerde weg ga, en leid mij over de weg die eeuwig is*

En hoe erg is dat? Ik bedoel: is de God van de warme deken dan toch weer de oordelende god

geworden, waarvan de dichter – en misschien wij met hem – dachten verlost te zijn? Maar je kunt de slotwoorden van de dichter, die niet zo zeker meer is van zichzelf, ook zo lezen: als er dan iemand is die over mij het oordeel vel, laat het dan tóch maar het oordeel zijn van de Eeuwige. Liever dat, dan dat we afhankelijk zijn van wat anderen van ons vinden of – soms nog confronterender – wat we van onszelf vinden. Dat zijn maar voor-oordelen, ook al kun je er flink last van hebben. Maar als we het hebben over een laatste oordeel (laatste, niet in de zin van 'aan het einde van de tijden', maar existentiëler: het diepste oordeel, dat ons doorlicht tot op onze ziel) dan toch maar het oordeel dat ons *leidt over de weg die eeuwig is*. Dat is de weg die naar het leven leidt.

Toen ik aan de man met zijn warrige hoofd deze slotwoorden voorlas, over de weg die eeuwig is, zag ik in de kantlijn van de psalm geen vraagteken meer staan. Er stond een gedachtestreepje. Alsof de slotwoorden hem te denken hadden gegeven. Zoals de hele psalm dat wil doen, inclusief die ingewikkelde verzen. Te denken over de vraag wie je bent en wie je niet bent. Wie je zou willen zijn en waarom je niet altijd bent wie je wilt zijn. Wie er het beste zicht heeft op wie je bent en op wie je zou kunnen zijn, ook al lukt het niet altijd, en aan wie je het toevertrouwt om over je te oordelen, over je goede kanten en je minder goede zodat je weer de weg vindt naar het goede leven, de weg die eeuwig is. Daarover is de psalmdichter niet uitgedacht en wie zou het ooit wel zijn?

bronnen:

Hans-Joachim Kraus, *Psalmen*, Neukirchen: Neukirchener Verlag 2003

Een tekst van Frits de Lange over Psalm 139

Gebeden

Als wij u een kenner noemen,
dan niet omdat u alles weet
maar omdat u ons kent
zoals we zijn
en met alles wat wij zijn:
onze aardigheid
en onze kwaadaardigheid
onze moed
en onze moedeloosheid
onze gemoedelijkheid
en onze boosheid.

Als wij u een ziener noemen
dan niet omdat u alles ziet
en wij u zouden vrezen
als een boeman
maar omdat u ziet
waar het met deze wereld
naar toe moet
en ons wil verleiden
in het voetspoor
van uw Zoon Jezus Messias
ook die weg te gaan
een weg
met eeuwigheidswaarde.

Als wij u vragen
het kwade te weerstaan
ons te verlossen van de boze
help ons dan te onderscheiden
waar het op aankomt.
Dat we
niet onverschillig worden
omdat het 'toch niets uitmaakt'
dat we niet wanhopen
wanneer twee stappen vooruit
worden gevolgd
door één stap terug...
of twee... of drie...
maar dat we vasthouden
aan het visioen
van die weg
met eeuwigheidswaarde.

Zo noemen wij u
de mensen op de vlucht
speelbal
van onmenselijke krachten
de mensen aan de onderkant
van de samenleving
die geen stem hebben

om te laten horen
de mensen die wegzakken
in het moeras van hun sombere
gedachten
en bidden dat u hen nabij bent
op al die verschillende manieren
waarop u ons kent en ziet.

Vandaag noemen wij
in het bijzonder de naam van...
Dat de dood de weg met
eeuwigheidswaarde
die wij mensen mogen gaan
niet afbreekt
maar zij bij u geborgen is.
Wees met wie haar missen,
familie, vrienden, kerkgenoten
En we noemen de namen van...
dat zij zich gedragen voelen
als het leven tegenzit
de toekomst ongewis

In stilte noemen we
wat ons persoonlijk bezighoudt..

Wanneer u vaker inspiratie ontleent aan de preken en gebeden die klinken in de Kloosterkerk, stellen wij u voor om een gift over te maken op NL 29 INGB 0000 0585 71 ten name van Stichting Kloosterkerk.

U steunt ons werk ermee!